

Judit Gál

UGARSKI HORIZONTI U POVIJESTI CRKVE U DALMACIJI: ANALIZA KRALJEVSKIH DAROVNICA CRKVI*

Judit Gál
Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Budimpešta, Mađarska

UDK 282(497.5-3Dalmacija)“11/12”
930.2:929Arpadovići
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15.6.2015.
Prihvaćeno: 11.11.2015.

Članak obrađuje problematiku kompleksne uloge ugarskih kraljevskih darovnica Crkvi u Dalmaciji tijekom 12. i 13. stoljeća, za vrijeme vladavine dinastije Arpadovića. Prvi dio analize temeljem narativnih i diplomatskih izvora koncentrira se na kronološke i teritorijalne karakteristike darovnica, dok drugi dio obrađuje mjesta gdje su darovnice izdavane kako bi se stvorila slika o načinu na koji ih je kraljevski dvor koristio u komunikaciji s podanicima, posebice tijekom kraljevskih i herceških posjeta Dalmaciji. Naposljetku, posljednji dio članka promatra primatelje darovnica, kao i prilike koje su one davale gradovima u istraženom razdoblju. Postavlja se i pitanje kako je urbani razvoj utjecao na izdavanje kraljevskih darovnica Crkvi te kako se kraljevski dvor postavio prema društvenim promjenama koje su se tada odvijale na obalnom području.

Ključne riječi: kraljevske darovnice, dinastija Arpadovića, dalmatinski gradovi, crkva, 12. i 13. stoljeće

Uvod

U ovome radu istražiti ću trideset i osam kraljevskih darovnica dinastije Arpadovića koje su bile izdavane u razdoblju od Kolomanove krunidbe za kralja Hrvatske i Dalmacije 1102. do izumiranja dinastije 1301. godine. Pokriveno je relativno dugo razdoblje, što je pogodno za istraživanje promjena u kraljevskoj politici, korištenja kraljevskih darovnica, promjena u društvu i ekonomiji te utjecaja Arpadovića na podjeljivanje darovnica. U tom su se razdoblju odvijaju borbe za Dalmaciju između Bizanta, Ugarske i Venecije, unutrašnje borbe za ugarsko prijestolje, mongolska in-

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Izvori, priručnici i studije za hrvatsku povijest od srednjeg vijeka do dugog 19. stoljeća (6547)* i Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, NKFIH, K 115896.

vazija i slabljenje kraljevske vlasti nakon smrti kralja Bele 1270. godine. Najprije će biti opisane kraljevske darovnice, osvrnut ću se na njihove vremenske i teritorijalne karakteristike, a potom na mjesta gdje su ih hercezi i kraljevi izdavali, te na tipove darovnica (ulogu novih i potvrdu prijašnjih darovnica). Naposljetku, istražiti ću i prijem kraljevskih posjeta i njihovu motivaciju za davanje darovnica. Naglasit će se društveni i ekonomski kontekst – odnosno, jesu li kraljevi i hercezi mijenjali svoju politiku kada je komunalni razvoj transformirao ulogu Crkve.

Darovnice koje se razmatraju u ovom članku su one kraljeva iz dinastije Arpadovića, kraljeva i slavonskih hercega te jednu slavonskog bana koju je potom kralj potvrdio. Predmet darovanja bilu su zemlje koje su darovane crkvenim institucijama, nove ili potvrđene privilegije samostanima i (nad)biskupijama. Većina ovdje analiziranih kraljevskih darovnica objavljena je u zbirkama izvora, a one neobjavljene čuvaju se u državnim arhivima u Hrvatskoj. Pri tome se nećemo izravno osvrnuti na pitanje tradicije pojedinih isprava (jesu li do nas došle u originalnim ispravama, upisima u kartularima, kasnijim potvrdama ili prijepisima i slično), što zahtjeva posebnu studiju.¹ Prije daljnje analize, potrebno je naglasiti kako manjak izvora uzrokuje ozbiljnu prepreku u istraživanju pitanja kraljevskih darovnica. Karakteristike pisane kulture tog vremena te broj sačuvanih izvora dozvoljavaju samo oprezno izvlačenje zaključaka, ali ipak, zbog dugog vremenskog razdoblja te velikog broja darovnica, omogućavaju nam dublji uvid u odnose između Dalmacije i kraljevskog dvora u Budimu.

Kraljevske darovnice: vremenska distribucija

Prvu kraljevsku darovnicu dalmatinskoj crkvi dao je kralj Koloman (1095.-1116.) već 1102. godine.² Te je godine okrunjen kraljem Hrvatske i Dalmacije u Biogradu na Moru te je tom prilikom u samostanu sv. Marije u Zadru izdao darovnicu, tri godine prije zadobivanja samog grada. Tom prilikom potvrdio je prethodne privilegije samostanu. Tri godine poslije, zadobio je Zadar, Trogir, Split i otoke.³ Iz tog su razdoblja poznate najmanje tri kraljevske darovnice. Koloman je potvrdio privilegije trogirskoj biskupiji,⁴ samostanu sv. Marije,⁵ te je obdario isti samostan u Zadru zvoni-

¹ Za podatke o tradiciji pojedinih isprava za sada upućujemo na kritička izdanja navedena u tablici u dodatku na kraju rada.

² *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Tadija Smičiklas et al., 18 sv., Zagreb 1904.-1990. (dalje: CD), sv. 2, str. 9; *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et actae ad historiam Hungariae pertinentiam (ab anno 1000 usque ad annum 1196)*, prir. György Györffy, Budapest 1992. (dalje: DHA), str. 328-330. Ova značajna Kolomanova isprava sačuvana je isključivo u prijepisu u kartularu Samostana sv. Marije.

³ György Györffy, *A 12. századi dalmáciai városprivilegiumok kritikája, Történelmi Szemle*, sv. 10, Budapest 1967., str. 49; na hrvatskom: György Györffy, *O kritici dalmatinskih gradskih privilegija 12. stoljeća, Zbornik Historijskog instituta JA*, sv. 6, Zagreb 1969., str. 97-108.

⁴ Vedran Gligo i Hrvoje Morović, *Legende i Kronike*, Split 1977., str. 119.

⁵ Damir Karbić, Mirjana Matijević-Sokol i James Sweeney, *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificium* (dalje: *Historia Salonitana*), Budapest 2006., str. 96.

kom.⁶ Štoviše, iz potvrde kralja Bele II. (1131.-1141.) iz 1138. znamo da je Koloman dao crkvu sv. Marije na Otoku u Solinu splitskoj nadbiskupiji.⁷

Isprava kralja Bele II. isto tako spominje da je kralj Stjepan II. (1116.-1131.) potvrdio Kolomanov privilegij za kojeg je moguće da je izdan nakon 1105., u jednoj od godina kada je posjetio Dalmaciju, što je i bio njegov običaj. Naime, nakon krunidbe u Biogradu na Moru prema običaju je u Dalmaciju dolazio svake treće godine. Darovnica Stjepana II. je najvjerojatnije izdana između 1124. i 1125. kada je on ponovno nakratko preuzeo grad od Venecije.⁸ Tijekom vladavine Geze II. (1141.-1162.) izdane su darovnice splitskoj nadbiskupiji najmanje tri puta. Geza je potvrdio prava nadbiskupije nad crkvom sv. Marije 1143. godine.⁹ Dao je 1158. crkve sv. Bartola, sv. Stjepana i sv. Mojsija nadbiskupiji.¹⁰ Tri godine potom, Geza II. dao je nadbiskupiji neke posjede u Solinu.¹¹ Ta je darovnica poznata samo iz kratke bilješke u rukopisu Ivana Lučića Luciusa.

Luciusov rukopis sadrži i bilješku o potvrdi te darovnice 1163. po kralju Stjepanu III. (1162.-1172.).¹² Ugarsko-hrvatski kralj, koji se morao boriti s Venecijom i Bizantom oko Dalmacije, potvrdio je iste godine privilegije splitskoj nadbiskupiji.¹³ Potrebno je naglasiti da je on ujedno i prvi ugarsko-hrvatski vladar koji je potvrdio privilegije samostanu sv. Ivana u Biogradu na Moru 1166. godine.¹⁴ Već je sljedeće godine bizantski car Emanuel I. Komnen (1143.-1180.) zadobio Dalmaciju, među ostalim južnim teritorijima pod vlašću Arpadovića. Nakon njegove smrti, kralj Bela III. povratio je nazad te teritorije osamdesetih godina 12. stoljeća.¹⁵ Potvrdio je 1188. i darovnicu Stjepana III. samostanu sv. Ivana.¹⁶

Prijelomnim trenutkom politike Arpadovića u Dalmaciji može se smatrati 1197. godina. Kralj Emerik (1196.-1204.) i njegov brat, herceg Andrija (1197.-1205.) poremetili su mir u Kraljevstvu svojom borbom za prijestolje. Borbe dvojice braće i njihovih podržavatelja dotakle su se i Dalmacije. Herceg Andrija bio je uspješan u uspo-

⁶ Natpis u tornju: ANNO INCAR[NATIONIS] . DOMINI . N[OST]JER . IE[S]V . CHR[IST]I . MIL[LESIMO] . C . V . POST VICTORIAM ET PACIS PRAEMIA . IADERAE INTROITUS . A DEO CONCESSA // PROPRIO SVMPTV . HANC TVRRI[M] S[AN]C[T]AE MARIAE . UNGARIAE . D[AL]MAT[IAE] . CHROA[TIAE] . CONSTRVUI . ET ERIGI // IVSSIT REX COLLOMANNVS. Usp. Miroslav Marković, Dva natpisa iz Zadra, *Zbornik radova Srpske akademije nauke*, sv. 36, Beograd 1953., str. 101.

⁷ CD 2, str. 47.

⁸ Ferenc Makk, *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest 1988., str. 20-21.

⁹ CD 2, str. 54.

¹⁰ CD 2, str. 87. O kritici krivotvorine datirane u 1158. u Srenine (darovnica kralja Geze II.), vidi: *Supetarški kartular: iura Sancti Petri de Gomai*, prir. Viktor Novak – Petar Skok, Zagreb 1952., str. 62; Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. čest 1.*, Zagreb 1914., str. 580-581.

¹¹ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: AHAZU), Lucius XX-12/14, fol. 40.

¹² AHAZU, Lucius XX-12/14, fol. 40.

¹³ CD 2, str. 97.

¹⁴ CD 2, str. 106.

¹⁵ Makk, *The Árpáds*, str. 114.

¹⁶ CD 2, str. 225.

stavi svoje vlasti u Dalmaciji i Hrvatskoj, nakon što je porazio kralja Emerika u bitci kod mjesta Mački.¹⁷ Broj kraljevskih darovnica drastično je porastao tijekom neprijateljskog odnosa između kralja i hercega. Kralj Emerik potvrdio je 1198. privilegije i zadarskoj i splitskoj nadbiskupiji.¹⁸ Iste je godine Andrija potvrdio neke privilegije splitskoj nadbiskupiji¹⁹ i samostanu sv. Ivana u Biogradu na Moru.²⁰ Dvije godine kasnije, kralj Emerik potvrdio je privilegiji istom samostanu,²¹ kao i crkvi sv. Vida u trogirskoj biskupiji.²² Moguće je da je Andrija kao kralj potvrdio tu darovnicu između 1205. i 1210. godine, jer je Matej, ban primorskih strana, u svojoj ispravi iz 1210. spomenuo da je Andrija izdao kraljevski privilegij toj crkvi.²³ I Emerik i Andrija darovali su posjede Bijaća i Gradaca trogirskoj biskupiji prije 1202.,²⁴ a Emerik je dao i banske prihode od mlinova na rijeci Jadro splitskoj nadbiskupiji.²⁵

Andrija II. (1205.-1235.) potvrdio je privilegije splitskoj nadbiskupiji 1207., navodeći među njezinim sufraganima i nedavno joj podređenu bosansku biskupiju.²⁶ Kasnije je, 1210., ponovno potvrdio privilegije samostanu sv. Ivana u Biogradu na Moru,²⁷ izdao darovnicu trogirskoj crkvi,²⁸ te splitskoj nadbiskupiji poklonio neku zemljišnu česticu u Solinu, kada je išao u križarskoj pohod i boravio u gradu 1217. godine.²⁹ Prije svog dolaska u Split kralj je Andrija potvrdio svoju prethodnu darovnicu trogirskoj biskupiji i komuni.³⁰ Slavonski hereceg Koloman (1226.-1242.) dao je trogirskoj biskupiji Drid 1226.,³¹ što je potvrdio kralj Andrija II. godinu dana kasnije.³²

Kralj Bela IV., nekadašnji slavonski hereceg, isto je tako potvrdio tu darovnicu 1242. dok je bio izvan Ugarske zbog mongolske provale.³³ Nastojao je i zadobiti natrag Zadar od Venecije, a tijekom tog razdoblja, također 1242., potvrdio je privilegije samostanu sv. Krševana u Zadru.³⁴ Dvije godine potom darovao je cetinsku županiju splitskoj nadbiskupiji kada je podupirao izbor Ugrina na položaj nadbiskupa.³⁵

¹⁷ Vidi: Vjekoslav Klaić, O hercegu Andriji, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (dalje: *Rad JAZU*), sv. 136, Zagreb 1898., str. 204-209.

¹⁸ CD 2, str. 310-311.

¹⁹ CD 2, str. 308-309.

²⁰ CD 2, str. 293.

²¹ CD 2, str. 358.

²² AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 27-28.

²³ ... *terram cum omnibus suis pertinentiis confirmatum et corroboratum cum privilegio Domini Regis* (AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 28-29).

²⁴ CD 3, str. 16.

²⁵ *Historia Salonitana*, str. 140.

²⁶ CD 3, str. 70.

²⁷ CD 3, str. 99.

²⁸ AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 28-29.

²⁹ CD 3, str. 160.

³⁰ AHAZU, Lucius XX-12/13, fol. 29.

³¹ CD 3, str. 258.

³² CD 3, str. 278.

³³ CD 4, str. 153.

³⁴ CD 4, str. 163.

³⁵ CD 4, str. 243.

U drugoj polovici 13. stoljeća smanjio se broj kraljevskih darovnica. Tri od njih izdali su kralj Stjepan V. i slavonski ban Roland ninskoj biskupiji.³⁶ Posljednju poznatu kraljevsku darovnicu u 13. stoljeću izdao je kralj Ladislav IV. koji je samostanu sv. Marije u Zadru darovao neku zemljišnu česticu.³⁷

Zaključimo li razmatranje o vremenskoj distribuciji kraljevskih darovnica, može se reći da je intezitet izdavanja darovnica bio najjači tijekom vladavine kralja Kolomana. Koloman je najvjerojatnije ciljao na ojačavanje odnosa s gradovima na novodobivenom teritoriju, pa su darovnice i darovi bile oruđe za kreiranje društvenih odnosa između kraljevskog dvora i urbanih društava. Nakon Kolomanove smrti broj se darovanja smanjio, pri čemu je važnu ulogu odigrala borba između Ugarske, Venecije i Bizanta. Vladavina hercega Andrije u Dalmaciji i njegova borba s kraljem Emerikom vodila je pak do povećanja broja kraljevskih darovnica. Potrebno je naglasiti da su herceške i kraljevske darovnice često vrlo slične ili čak identične. Potvrđivali su privilegije splitske nadbiskupije i samostana sv. Ivana u Biogradu na Moru. Obojica su darovala sela Bijaći i Gradac splitskoj crkvi. Vjerojatno su obdareni crkveni centri i samostani igrali na kartu neutralnosti tijekom borbe između Emerika i Andrije. Smatram da su crkvene institucije dok su kralj i herceg koristili te darovnice u svrhu reprezentacije svoje vlasti u Dalmaciji tijekom svojih sukoba, nastojale osigurati potvrde privilegija od obojce ugarskih vlastodržaca. Broj kraljevskih darovnica smanjio se nakon sredine 13. stoljeća, a nakon četrdesetih godina, samo je ninska biskupija dobila tri darovnice tijekom šest godina, od 1266. do 1272. godine. Posljednju je darovnicu izdao Ladislav IV. samostanu sv. Marije u Zadru 1285. godine.

Primatelji darovnica: teritorijalni interesi kraljevske politike

Splitska je nadbiskupija kao glavni crkveni centar u sjevernoj i središnjoj Dalmaciji primila najveći broj kraljevskih darovnica.³⁸ Splitski su nadbiskupi igrali važnu ulogu u životu grada: sudjelovali su u svjetovnoj administraciji i bili su predstavnici grada, ne samo kao crkveni vođe, već kao i ključne figure diplomacije, budući da su istovremeno bili kao predstavnici i kraljeva i grada Splita. Tijekom promatranog razdoblja Arpadovići nisu izravno utjecali na izbor svjetovnih upravitelja grada, osim kratko tijekom vladavine kralja Bele IV., od 1245. do 1267. godine. S druge pak strane, dinastija Arpadovića posvetila je veliku pažnju dalmatinskoj crkvi i njezinim prelatima. Splitski nadbiskupi bili su gotovo uvijek ili ugarskog porijekla, ili vrlo blisko povezani s vladajućom kućom. Kada su bili ugarskog porijekla, potjecali su iz moćnih rodova jugozapadne Ugarske. Oni nadbiskupi koji su bili povezani samo s kraljevskim dvorom, bili su predstavnici kraljeva i pomagali su dinastiji Arpa-

³⁶ CD 5, str. 636-637.

³⁷ CD 6, str. 533.

³⁸ Josip Buturac i Antun Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973., str. 43.

dovića da osigura svoju vlast nad gradom tijekom toga razdoblja.³⁹ Splitski su nadbiskupi bili najdirektniji predstavnici kraljevskog dvora u svakodnevnom životu Splita, bili su dio kraljevske pratnje kada bi kralj ili herceg bio u posjeti Dalmaciji, te su sudjelovali u širenju kulta dinastičkih svetaca.⁴⁰ Značajna se uloga splitskih nadbiskupa očrta i u samim kraljevskim darovnicama. Kraljevi i hercezi nekoliko su puta naglasili da su darovnice podijeljene nadbiskupiji i nadbiskupu.⁴¹ Sličan slučaj u povijesti pisane kulture ne može se pronaći niti u Ugarskoj niti u Dalmaciji.

Prije negoli je došao pod Veneciju, Zadar je vjerojatno bio politički centar Arpadovića u Dalmaciji, te možemo pretpostaviti da su i ondje darivali biskupiju, odnosno nadbiskupiju, ali, nažalost, potvrde u izvorima ne možemo pronaći zbog manjka izvora za ta stoljeća.⁴² Trogir je također bio važan centar, što se vidi iz velikog broja kraljevskih darovnica crkvi tijekom 12. i 13. stoljeća. Darovnice ninskoj biskupiji datiraju iz šezdesetih i sedamdesetih godina 13. stoljeća, a njezina je crkva dobila prvog biskupa ugarskog porijekla, Samsona (1242.-1269.), nakon mongolske invazije.⁴³ Smatram da su te činjenice povezane s borbama oko Zadra, i njegovog ponovnog gubitka 1244. kada je potpao pod vrhovništvo Venecije.⁴⁴ Geografski položaj Nina bio je povoljan jer se nalazi petnaest kilometara sjevernije od Zadra. Važnost Zadra je opala, a Nin je tada privukao veću pažnju kraljeva: Bela IV. je vjerojatno utjecao na izbor biskupa te je crkva potom dobila darovnice.⁴⁵

Samostan sv. Marije u Zadru primio je ukupno četiri darovnice: potvrdu njihovih posjeda i prava, novac za novi zvonik i nove zemljišne posjede. Samostan sv. Ivana, koji je preseljen na otok Pašman nakon što je uništen u Biogradu na Moru 1125., dobio je kraljevsku darovnicu 1166. kada je Stjepan III. potvrdio prijašnje privilegije nakon što je povratio Šibenik i Biograd iz bizantskih ruku.⁴⁶ Bela III., Emerik, herceg Andrija, i kasnije Andrija II. isto su potvrdili prava i zemlje samostanu.⁴⁷ Samostan sv. Kuzme i Damjana dobio je jednu poznatu darovnicu, ali treba naglasiti da su re-

³⁹ Judit Gál, *The Roles and Loyalties of the Bishops and Archbishops of Dalmatia (1102-1301)*, *Hungarian Historical Review*, god. 4, br. 3, Budapest 2014., str. 471-494. O splitskim nadbiskupima u 12. i 13. stoljeću vidi više u: Slavko Kovačić, Toma Arhiđakon, promicatelj crkvene obnove, i splitski nadbiskupi, osobito njegovi suvremenici, u: *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o držanog 25-27. rujna 2000. godine u Splitu*, ur. Mirjana Matijević-Sokol – Olga Perić, Split 2004., str. 41-75; Mirjana Matijević-Sokol, *Toma arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, Zagreb 2002., str. 172-176.

⁴⁰ Joško Belamarić, *Capsella reliquiarum (1160 g.) iz Sv. Kuzme i Damjana u Kaštel Gomilici*, u: *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, ur. Joško Belamarić, Split 2001., str. 201; Mladen Ančić, Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 38, Zadar 1996., str. 84-85.

⁴¹ CD 2, str. 47, 54, 87, 97, i dalje.

⁴² Za vlast Arpadovića u Zadru, vidi: Nada Klaić – Ivo Petricoli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Split 1976., str. 219-274.

⁴³ *Historia Salonitana*, str. 305; CD 4, str. 20, 240; 5, str. 390, 426, 505-506.

⁴⁴ Ferdo Šišić, *Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247*, *Rad JAZU*, sv. 142, Zagreb 1900., str. 272.

⁴⁵ Eduard Peričić, *Nin u doba hrvatskih narodnih vladara i njegova statutarna autonomija*, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 16-17, Zadar 1969., str. 133.

⁴⁶ Makk, *The Árpáds*, str. 100.

⁴⁷ CD 2, str. 106, 225, 293, 358; 3, str. 99.

dovnici sv. Ivana došli ondje nakon odlaska iz Biograda. Samostan sv. Krševana dobio je samo jednu poznatu nam darovnicu.

Za bolje razumijevanje izbora samostana koje su kraljevi i hercezi obdarivali potrebno je razmotriti društvenu pozadinu i povijest tih institucija. Samostan sv. Marije osnovala je Čika, članica moćne zadarske obitelji Madijevaca. Najvjerojatnije je bila u srodstvu s vladajućom dinastijom. Nakon osnutka, samostan je primio mnoge darovnice hrvatskih kraljeva i bio je važno mjesto u povijesti Zadra.⁴⁸ Samostan sv. Ivana osnovao je kralj Krešimir IV. (1058.-1074.) oko 1060., a primao je i darovnice od kasnijih hrvatskih kraljeva u 11. stoljeću.⁴⁹ Samostan sv. Krševana u Zadru osnovao je Madije, prior Zadra 986. godine.⁵⁰ Madijevci, koji su osnovali samostan sv. Marije i sv. Krševana u Zadru, imali su važnu svjetovnu i crkvu ulogu u životu grada do 11. stoljeća, a uspjeli su se dinastički povezati s hrvatskim vladarima.⁵¹

Izbor primatelja darovnica mogao je, što se kraljevske politike u Dalmaciji tiče, biti uvjetovan simboličnim, ali i praktičnim razlozima. S jedne strane, kraljevi i hercezi izdavali su darovnice nadbiskupijama i biskupijama koje su bile smještene u važnim gradovima. S druge strane, preferirani su samostani imali snažan utjecaj u životu tih gradova. Unatoč tome, važno je spomenuti da su kraljevi izdavali darovnice samostanima koji su imali bliske veze s prethodnom vladajućom dinastijom. Primjerice, činjenica da su ugarski kraljevi potvrđivali privilegije samostanu sv. Ivana, koji je bio povezan uz dinastiju Trpimirovića, mogla je biti simboličan čin, tim više što se to događalo prvi put nakon povrata teritorija oko Biograda 1166. pod kraljevsku vlast.⁵² Osim političkih razloga za to darovanje, novi vladari u Dalmaciji željeli su naglasiti kontinuitet s hrvatskim vladarima, preferirajući iste institucije kao i oni sami.

Mjesta izdavanja darovnica

Kako je analiza vremenske i prostorne distribucije darovnica pokazala, kraljevske su darovnice Crkvi mogle biti dane korisnicima u različitim prilikama, ili u Dalmaciji prilikom kraljevskih posjeta ili izvan nje, na kraljevskom dvoru. Manjkavost izvora često ne dopušta analizu svake darovnice posebno, te okolnosti njihova izdavanja. U mnogim slučajevima, samo se analizom povijesnih okolnosti može pretpostaviti je li darovnica izdana u Dalmaciji ili nije. Općenito se može reći da je izdavanje darovnica bio važan element predstavljanja kraljevske i herceške prisutnosti u Dalmaciji. Do sredine 13. stoljeća, kada su kraljevi ili hercezi posjećivali obalni

⁴⁸ Ana Marinković, Funkcija, forma, tradicija. Kraljevska kapela Kolomana Učenog u samostanu Sv. Marije u Zadru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 40, Split 2005., str. 74.

⁴⁹ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. 2, Split 1964., str. 36.

⁵⁰ Samostan se prvi put spominje 918. godine, ali je bio ruševina do kraja 10. stoljeća, kada ga je Madije odlučio ponovno podići.

⁵¹ Zrinka Nikolić, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 23, Zagreb 2005., str. 1-24.

⁵² Makk, *The Árpáds*, str. 100.

dio kraljevstva, darovnice i darove nisu primale samo crkvene institucije, već i gradovi i njihovi građani.

U ovom ću dijelu opisati one darovnice koje su praktički zasigurno podijeljene tijekom kraljevske prisutnosti u Dalmaciji. Potrebno je naglasiti da je broj darovnica izdanih u Dalmaciji najvjerojatnije bio viši, ali izvori u mnogim slučajevima ne svjedoče o mjestu izdavanja isprave, a nikojim drugim podacima se to ne može potvrditi. Najprije, sigurno je kako je kralj Koloman izdao darovnice nakon svoje krunidbe (1102.) te potom kad je zadobio dalmatinske gradove 1105. godine. Najvjerojatnije je izdao darovnice i 1108. i 1111. kada je posjetio Dalmaciju, ali nekoliko sačuvanih izvora svjedoči samo o kraljevskim darovima, odnosno zlatnim križevima, crkvama u Rabu, Splitu i Zadru.⁵³ Najvjerojatnije je i Stjepan II. dao darovnice splitskoj nadbiskupiji 1124. kada je ponovno povratio središnju Dalmaciju od Venecije. Herceg Andrija, tijekom svojih sukoba s kraljem Emerikom, boravio je u Dalmaciji i izdao je darovnice 1198. i 1200. godine. Kao kralj Andrija II. darovao je zemlju 1217. kada je na putu u križarski rat boravio u Splitu. Herceg Koloman, tijekom svog službenog posjeta 1226., izdao je darovnice trogirskoj biskupiji. Naposljetku, Bela IV. podijelio je darovnice crkvenim institucijama 1242. i 1245., dok je ondje boravio. Potrebno je podcrtati da su barem 1105., 1111., 1200., 1217. i 1226. godine kraljevski i herceški posjeti povezani uz davanje darovnica.⁵⁴

Darovnice kao vrsta darova, s jedne su strane bili izričaj kraljevske velikodušnosti, kojoj se publika morala diviti. S druge strane, na taj je način osiguravana poslušnost i vjernost Crkve i gradova, prema srednjovjekovnom pristupu davanju darova.⁵⁵ Gradovi i Crkva uvijek su cijenili darovnice, a tijekom kraljevskih posjeta te su darovnice istovremeno izražavale i društvenu hijerarhiju i podcrtavale odnos između kralja i njegovog teritorija, te su stvarale obvezu sa strane primatelja darovnice.⁵⁶ Krunidba, kraljevski ulasci i općenito kraljevski posjeti pružali su mogućnost kraljevima i hercezima da svoju vlast i darežljivost predstave pred većom publikom.⁵⁷ Tijekom tih događaja, gradovi koje su njihovi zidovi odvajali od vanjskog svijeta, otvarali su svoja vrata. Kraljevi su se prikazivali u svojoj punoj slavi, kao *gemina persona*: njihova je priroda bila i ljudska, ali i, Božjom milošću, božanska.⁵⁸ Kraljevi su u grad

⁵³ CD 2, str. 24; o lažnom kraljevskom privilegiju Rabu datiranom u 1111. godinu, vidi: DHA, str. 386-388.

⁵⁴ Judit Gál, *Az Árpád-házi királyok és hercegek ünnepeyes bevonulásai a dalmáciai városokba, Micae mediaevales. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*, sv. 4, ur. Judit Gál – István Kádás – Márton Rózsa – Eszter Tarján, Budapest 2015., str. 59-77.

⁵⁵ Arnaud Jan Bisjteweld, *The Medieval Gift as Agent of Social Bonding and Political Power: a Comparative Approach*, u: *Medieval Transformation: Texts, Power, and Gifts in Context*, ur. Esther Cohen – Mayke de Jong, Leiden 2001., str. 146.

⁵⁶ O važnosti kraljevskih posjeta i ceremonijalnih ulazaka, vidi: Teofilio F. Ruiz, *A King Travels: Festive Traditions in Late Medieval and Early Modern Spain*, New Jersey 2012., *passim*.

⁵⁷ Mladen Ančić, *From the "Demigod" King to the First Ideas About a "National Kingdom"*, u: *Kolomanov put*, ur. Mladen Ančić – Jelena Borošak-Marijanović, Zagreb 2002., str. 80.

⁵⁸ Ernst Kantorowicz, *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*, New Jersey 1997., str. 82.

ulazili okruženi biskupima pokrajine i završavali svoje putovanje misom i podjeljivanjem darovnica.⁵⁹ Proces je stvarao posvećenu atmosferu, u kojoj je podjela darovnica imala posebnu ulogu: grad koji je otvorio svoja vrata kralju i tako postao nebranjeno uživao je kraljevsku milost i putem te velikodušnosti povratio svoj zaštićeni status, a poredak svijeta je ponovno bio potvrđen. Sami ulasci bili su ujedno liturgijski događaji: biskup je uvodio kralja u grad, okupljeni narod je pjevao kraljevske laude i himne, a cijeli je proces završio misom.⁶⁰

Još su manje poznate okolnosti izdavanja kraljevskih darovnica Crkvi u slučajevima kad se to događalo izvan Dalmacije. One su također bile prikladne za izražavanje kraljevske milosti, ali su manje utjecale na publiku. Potvrdnice privilegija izdane daleko od mjesta na koje su se odnosile, kako je Georg Vogeler pokazao u svojoj studiji, nisu bile samo pravni dokumenti, već su bile i vizualni dokazi kraljevske naklonosti za Crkvu i grad. Ti su dokumenti bili dio komunikacije između gradova i vladara, koji su rijetko posjećivali obalni teritorij.⁶¹ Kraljevske darovnice Crkvi nisu izdavane samo kad su kraljevi osjećali potrebu izdati darovnicu, već su građani i kler isto tako molili za njih, i u Dalmaciji i u drugim dijelovima kraljevstva. Mogli su moliti za darovnice i potvrde u pismima, kao primjerice 1142., nakon krunidbe Geze II., kada su građani Splita molili kralja da im potvrdi privilegije. I gradovi i Crkva mogli su pitati za darovnice i potvrde šaljući poslanstva, kao 1188. kada je ono zadarsko posjetilo dvor Bele III. u Ostrogonu.⁶²

Nove donacije i potvrde starih privilegija

Ugarsko-hrvatski kraljevi i slavonski hercezi izdali su najmanje 37 darovnica Crkvi u Dalmaciji.⁶³ Većina tih darovnica bile su potvrde starijih privilegija samostanima ili (nad)biskupijama. Novih je darovnica bilo 13; tako je splitska nadbiskupija dobila njih osam, zadarski samostan sv. Marije dvije, ninska biskupija dvije, a trogirsku jednu. Moguće je da je istaknuto mjesto imao Split, jer je grad bio kraljevski politički i crkveni centar, a splitski su nadbiskupi bili ili ugarskog porijekla, ili prelati koji su održavali blizak odnos s dvorom. Možemo pretpostaviti da je utjecaj tih nadbiskupa isto rezultirao višim brojem novih donacija. Splitska nadbiskupija dobila je novu zemlju kod Solina i mlinove na rijeci Jadro.⁶⁴ Crkva sv. Stjepana i Mojsija, predana biskupiji 1138., isto se nalazila u Solinu.⁶⁵ Ta crkva, zajedno sa susjed-

⁵⁹ Mladen Ančić, Slika kraljevske vlasti u djelu Tome Arhiđakona, *Povijesni prilozi*, sv. 22, Zagreb 2002., str. 29-40.

⁶⁰ Sergio Bertelli, *The King's Body. Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*, University Park, Pennsylvania 2001., str. 62-63.

⁶¹ Georg Vogeler, The Distant Emperor. Communication between European and Mediterranean Towns and Frederic II of Hohenstaufen, u: *Towns and Communication. Communication between Towns*, sv. 2, ur. Hubert Houben – Kristjan Toomaspoeg, Galatina 2011., str. 134-135.

⁶² CD 2, str. 225.

⁶³ Računamo li moguću darovnicu Andrije II. izdanu između 1205. i 1210., bilo bi ih onda 38.

⁶⁴ *Historia Salonitana*, str. 140.

⁶⁵ CD 2, str. 47.

nom crkvom sv. Marije, bila je povezana uz prethodnu kraljevsku dinastiju u Hrvatskoj. Kraljica Jelena, žena Krešimira II., dala je te crkve splitskoj nadbiskupiji u drugoj polovici 10. stoljeća. Kasnije, vlasništvo nad tim crkvama vjerojatno se promijenilo i one su nakratko pripadale benediktinkama. Crkva sv. Marije vraćena je Splitu vjerojatno tijekom vladavine kralja Zvonimira, dok je crkva sv. Stjepana i Mojsija bila dijelom kraljevske imovine do 1158.,⁶⁶ kada ju je Geza II. darovao nadbiskupiji zajedno s kraljevskom crkvom sv. Bartolomeja u Kninu.⁶⁷

Mladen Ančić navodi da je predaja tih kraljevskih crkava templarima između 1164. i 1168. označila prekid simboličkog kontinuiteta dinastije Trpimirovića i da je darovanje opatije sv. Grgura u Vrani templarima učinjeno zbog sukoba između Ugarske i Bizanta i potrebe za snažnom podrškom u Dalmaciji.⁶⁸ Smatram kako je darivanje kraljevskog teritorija, kao u slučajevima tih crkava, moglo imati više praktičnu namjenu negoli samo biti simboličan čin povezan s nasljeđem prijašnje dinastije. Održavanje snažnog i dobrog odnosa sa splitskom nadbiskupijom bilo je Arpadovićima važnije od očuvanja kraljevskih zemalja u Dalmaciji, posebice nakon sukoba s Bizantom sredinom pedesetih godina 12. stoljeća. Kada je Koloman zadobio Dalmaciju, simbolički kontinuitet dinastije Trpimirovića bio je važniji tijekom uspostave njegove vlasti u gradovima. Situacija se promijenila do sredine 12. stoljeća i Geza II. nije trebao ponovno zadobiti Dalmaciju i uspostaviti svoju vlast u regiji. Ipak, simbolički odnos s nasljeđem dinastije Trpimirovića nije prestao ni tada, kao što se vidi u slučaju privilegija samostanu sv. Ivana u Biogradu na Moru.⁶⁹

Darovnice koje se tiču Bijaća i Gradca, zemalja između Splita i Trogira, povezane su sa sukobom oko vlasništva nad tim teritorijima između ta dva grada i njihova klera. Drid je isto pripadao spornim zemljama među gradovima; herceg Koloman dao ga je Trogiru 1226. godine.⁷⁰ Bela IV. dao je cetinsku županiju Ugrinu, novoizabranom splitskom nadbiskupu, kojeg je snažno podupirao tijekom izbora,⁷¹ a između 1245. i 1248. nije bio samo nadbiskup, već i gradski knez (*comes*), kojega je kralj imenovao.⁷² Nova je darovnica imala praktičnu ulogu i u ovom slučaju: zadobiti naklonost grada za novoizabranog nadbiskupa i osigurati njegov položaj u Splitu.

Poznato darovanje zvonika samostanu sv. Marije u Zadru od kralja Kolomana imalo je i praktičnu i simboličnu funkciju nakon što je on zadobio Zadar. Prvo, kralj je podupirao ženski samostan, koji je imao snažan politički utjecaj u gradu jer je uživao naklonost hrvatskih kraljeva i najmoćnijih građana. Koloman je želio uspostavi-

⁶⁶ CD 2, str. 16-17.

⁶⁷ Radoslav Bužančić, *Srednjovjekovne geminae na Otoku u Solinu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 37, Split 1998., str. 59-61.

⁶⁸ Ančić, *From the "Demigod" King*, str. 86-88.

⁶⁹ CD 2, str. 106.

⁷⁰ Nada Klaić, *Trogir u srednjem vijeku*, Trogir 1985., str. 127-135; Mladen Ančić, *Srednjovjekovno vladarsko vlastelinstvo Drid. Problemi vlasništva i organizacija u XIII st., Povijesni prilozi*, sv. 19, Zagreb 2000., str. 87-111.

⁷¹ *Historia Salonitana*, str. 350.

⁷² Gál, *Roles*, str. 479-483.

ti dobar odnos s ovim samostanom i njegova politika davanja darovnica bila je slična onoj dinastije Trpimirovića. Štoviše, zvonik je također predstavljao kraljevsku vlast i darežljivost u gradu. U slučaju Nina, promjene političkih okolnosti poslužile su gradu. Nove darovnice bile su vjerojatno znakovi rastuće naklonosti kraljevskog dvora.

Primatelji i recepcija kraljevskih darovnica

Kao što sam naglasila, u promatranom razdoblju kraljevske darovnice bile su blisko vezane uz kraljevsku prisutnost. Kraljevski posjeti, uključivo s kraljevskim i herceškim ulascima i podjeljivanjem darovnica, nisu bili spontani događaji. Detaljni protokol primanja kraljeva sadržan je u različitim pravilnicima, koji su se od karolinškog razdoblja širili Europom.⁷³ Kraljevska je prisutnost ujedno predstavljala trošak građanima. Stanovnici kraljevstva morali su sudjelovati u kraljevskim ceremonijama te su gradovi i vladar surađivali kako bi organizirali rituale i spektakle.⁷⁴ Svečani su ulasci bili vrhunac kraljevske i herceške posjete tijekom promatranog razdoblja. Ti su ulasci bili simbolični izrazi hijerarhije u društvu: kralj je pokazao svoju premoć nad zemljom kojom je vladao, a oni zavisni o njemu morali su pokazati da priznaju vladarevu moć nad njima.⁷⁵ To se priznanje odvijalo na nekoliko različitih razina komunikacije između kralja i građana: oni su izrazili svoju vjernost kralju riječima i ritualima, dok su vladari davali darovnice i povremeno davali zakletve.⁷⁶ Građani su kraljeve i hercege dočekivali s počastima i svečanostima kada su ih primali unutar gradskih zidina. Kraljevske laude mogle su biti dio primanja kraljeva i hercega tijekom razdoblja Arpadovića kao simbolična, javna priznanja kraljevske moći od strane građana i klera.⁷⁷

⁷³ Ernst Kantorowitz, *The "King's Advent" and the Enigmatic Panels in the Doors of Santa Sabina*, *The Art Bulletin*, sv. 26, New York 1944., str. 208-209.

⁷⁴ Jacoba van Leeuwen, Introduction, u: *Symbolic Communication in Late Medieval Towns*, ur. Jacoba van Leeuwen, Leuven 2006., str. xiv-xv.

⁷⁵ O kraljevskim ulascima, vidi: Sabine MacCormack, *Change and Continuity in Late Antiquity: The Ceremony of "Adventus"*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, sv. 21, Erfurt 1972., sv. 4, str. 721-752; Jonathan Shepherd, *Adventus, Arrivistes and Rites of Rulership in Byzantium and France in the Tenth and the Eleventh Century*, u: *Court Ceremonies and Rituals of Power in Byzantium and the Medieval Mediterranean. Comparative Perspectives*, ur. Alexander Beihammer – Stavroula Constantinou – Maria Parani, Leiden – Boston 2013., str. 337-371; David A. Warner: *Ritual and Memory in the Ottonian Reich: The Ceremony of Adventus*, *Speculum*, sv. 76, Cambridge, MA 2001., str. 255-283; Lawrence M. Bryant, *The Medieval Entry Ceremony at Paris*, u: *Coronations: medieval and early modern monarchic ritual*, ur. János Bak, Berkeley 1990., str. 88-118, i dalje.

⁷⁶ Dušan Zupka, *Communication in a Town: Urban Rituals and Literacy in the Medieval Kingdom of Hungary*, u: *Uses of the Written Word in Medieval Towns: Medieval Urban Literacy*, sv. 2, ur. Anna Adamska, Turnhout 2014., 341-342.

⁷⁷ Iz promatranog razdoblja, samo je jedan objekt kraljevskog značaja sačuvan u Zadru oko 1114. godine. Vidi: Ernst Kantorowicz, *Laudes Regiae. A Study in Liturgical Acclamations of Medieval Rulers*, Los Angeles 1946., str. 147-157; Dušan Zupka, *Power of Rituals, and Rituals of Power: Religious and Secular Rituals in the Political Culture of Medieval Kingdom of Hungary*, u: *Historiography in Motion*, ur. Roman Holec – Rastislav Kožiak, Bratislava 2010., str. 34-37; DHA, str. 400.

Kraljevski posjeti nisu bili događaji samo za priznanje kraljevske vlasti, već su gradovima i građanima bili i prilika za za njihovo vlastito predstavljanje. Društvena hijerarhija i unutarnjopolitički odnosi u gradovima bili su također vidljivi tijekom kraljevskih posjeta. Posjete (i ulasci) pružili su mjesto i vrijeme lokalnoj eliti da zadbije kraljevsku naklonost. I crkvena i svjetovna elita grada dobila je darove u prisutnosti vladara, koji je nagradio svoje podanike i dobio potvrde lojalnosti dalmatinskih gradova. Crkva i grad mogli su koristiti kraljevske darovnice za svoje daljnje političke ciljeve. Primjer sukoba između Splita i Trogira od početka 13. stoljeća do 1245. pokazuje kako su kraljevske darovnice Crkvi korištene upravo u te svrhe. Gradovi su se borili za jurisdikciju nad nekim posjedima smještenim između Splita i Trogira, oko teritorija čije je vlasništvo bilo predmet spora između trogirске biskupije i splitske nadbiskupije.⁷⁸ Rezultat je bio da su i Crkva i gradovi bili uključeni u ove borbe. Prvo, nadbiskup Bernard priskrbio je sela Bijaći i Gradac putem darovnica kralja Emerika i hercega Andrije oko 1202. godine.⁷⁹ No, Andrija je bio velikodušniji prema trogirskoj biskupiji tijekom svog herceštva. Nakon svoje krunidbe podijelio je darovnice i potvrde u korist splitske nadbiskupije, te je kao kralj Andrija II. potvrdio zemlje koje su prethodno pripadale trogirskoj biskupiji splitskoj nadbiskupiji 1207. godine. Splitski knez Domald vjerojatno je odigrao važnu ulogu u toj promjeni Andrijine politike, budući da je držao velike posjede u središnjoj Dalmaciji i uživao kraljevsku naklonost. Domaldova politička moć mogla je ublažiti loš osobni odnos između kralja i nadbiskupa Bernarda.⁸⁰ Borba za zemlju se nastavila i 1210., kada je Matej, ban primorskih strana, u sporu između Splita i Trogira oko vlasništva nad zemljom sv. Vida presudio u korist Trogira.⁸¹ Herceg Koloman dao je Drid gradu i trogirskoj crkvi 1226., kada je posjetio Dalmaciju prvi put,⁸² a kralj Andrija potvrdio je njegovu darovnicu 1227. godine.⁸³ Taj je teritorij također pripadao spornim zemljama. Prisutnost kralja Bele IV. tijekom mongolske invazije raspirila je još više svađu između Splita i Trogira. Kraljeva je naklonost bila izraženija prema Trogiru, čijoj je Crkvi potvrdio Drid 1242. godine.⁸⁴ Iste je 1242. izbio i rat oko sela Ostroga te je mir sklopljen 1245. u korist Trogira kojeg je podupirao kralj.⁸⁵

Komunalni razvoj i kraljevske darovnice Crkvi

U narednim redovima, u raspravi istraživačkog pitanja o međudnosu komunalnog razvoja i njegovog utjecaja na distribuciju darovnica, ograničit ću se samo na primjere Splita i Trogira. Iako je Zadar također bio važan grad u Dalmaciji, veći dio

⁷⁸ Klaić, *Trogir*, str. 77.

⁷⁹ CD 3, str. 16.

⁸⁰ Klaić, *Trogir*, str. 78.

⁸¹ AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 27-28.

⁸² CD 3, str. 258.

⁸³ CD 3, str. 278.

⁸⁴ CD 4, str. 153.

⁸⁵ Grga Novak, *Povijest Splita*, sv. 1, Split 1957., str. 123-124.

istraživanog razdoblja nije bio dijelom Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, posebice nakon sredine 13. stoljeća, kada se broj kraljevskih darovnica Crkvi drastično smanjio. U tom razdoblju Split i Trogir primili su većinu darovnica te oni pružaju dovoljno izvora za istraživanje tog problema.

Samorganiziranje građana u dalmatinskim gradovima počinje u 11. stoljeću. Velike skupštine organizirane su i u Splitu i Trogiru, a vjerojatno su i drugi dalmatinski gradovi imali slične institucije. Urbano je društvo bilo podijeljeno na *maiores* i *minores*, plemiće i one koji to nisu, ali su skupštine uključivale sve građane. Opće ili velike skupštine nisu bile institucije koje su trajno postojale; kada god je grad trebao nešto odlučiti ili je prisutnost skupštine bile važna, građane je sazivao gradski knez.⁸⁶ Te su skupštine odlučivale o važnim pitanjima u gradu; primale su zakletve stranih vladara, regulirale život građana, izabirale gradskog kneza i sklapale su mir u ime grada.⁸⁷

Komunalni razvoj i organizacija komune počeli su oko 12. stoljeća, i postali intenzivni oko sredine 13. stoljeća.⁸⁸ Formiranje komune uključivalo je odvajanje crkvene od svjetovne vlasti. Dok je veći dio promatranog razdoblja Crkva dominirala životom u gradovima,⁸⁹ u drugoj polovici 13. stoljeća počeo je proces razdvajanja. Izbor (nad)biskupa nije bio samo pravo Crkve, već su zajedno građani i kanonici izabrali crkvenog poglavara svoga grada. Sudjelovanje u izborima crkvenog poglavara grada bilo je važno, jer su, osim uloge koju je biskup imao, biskupi i nadbiskupi držali svoju službu doživotno, dok je knez imao svoju vlast samo na kraći rok (godinu dana).⁹⁰ Dok su laici utjecali na izbor, nadbiskupi su također sudjelovali u svjetovnim pitanjima i u životu grada. U Trogiru, crkvene i svjetovne vlasti počele su se više upletati u poslove suprotne strane tijekom 12. stoljeća.⁹¹ U Splitu, nadbiskupi su bili blisko povezani s kraljevskim dvorom, i osim njihove regularne svjetovne i crkvene uloge u gradu, oni su također ondje bili najizravniji kraljevi predstavnici u gradu.⁹² Svjetovni utjecaj splitskih nadbiskupa doživio je svoj vrhunac tijekom Ugrinove vladavine, kada on nije bio samo crkveni, već i svjetovni poglavar grada, kao gradski knez između 1245. i 1248. godine.

Komunalni razvoj nije rezultirao samo splitskim statutom 1239., već je istovremeno počelo i razdvajanje nadbiskupa i svjetovnog života grada. Nakon Ugrinove smrti, sljedeći je nadbiskup, stanoviti redovnik po imenu Ivan, bio 1248. izabran samo od splitskih sufragana, bez sudjelovanja građana. Iako Ivan nikada nije bio posve-

⁸⁶ Novak, *Povijest Splita*, str. 276.

⁸⁷ Novak, *Povijest Splita*, str. 275-278.

⁸⁸ Steindorff, *Die Städte*, str. 157-159; Novak, *Povijest Splita*, str. 279; Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir. Prostor i društvo*, Zagreb 2009., str. 41.

⁸⁹ Ivan Strohal, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, Zagreb 1913., str. 305-310.

⁹⁰ Novak, *Povijest Splita*, str. 373.

⁹¹ Klaić, *Trogir*, str. 74.

⁹² Judit Gál, *Qui erat graciosus apud eum. A spliti érsekek szerepe az Árpádok királyságában (1113-1248)*, u: *Magister historiae*, ur. Mónika Belucz – Judit Gál – István Kádas – Eszter Tarján, Budapest 2014., str. 62-63.

ćen, sljedeći nadbiskup, Rogerije iz Apulije, bio je postavljen od pape, opet ponovno bez mišljenja laika.⁹³ Rogerije se držao podalje od svjetovne administracije i bavio se većinom crkvenim pitanjima, prema pisanju arhiđakona Tome.⁹⁴ Njegova odsutnost iz političkog života grada vjerojatno je bila znak promjene kod svjetovnih i crkvenih vlasti u Splitu. Do kraja stoljeća, izbor nadbiskupa postao je isključivo pravo kanonika, i građani nisu uopće utjecali na proces.⁹⁵

U Trogiru, crkva je sudjelovala u svjetovnom životu grada, a njezin utjecaj nije bio ograničen samo na crkveni život. Crkva je dominirala u komunikaciji s kraljevskim dvorom i natjecala se sa svjetovnim vlastima u gradu. Trogirski biskupija uživala je naklonost kraljeva i hercega, što se materijaliziralo u darovnicama. Kako je odvajanje svjetovne od crkvene vlasti postalo sve značajnije, biskupi su bili izbačeni iz svjetovne administracije grada do kraja 13. stoljeća,⁹⁶ iako odvajanje nije prošlo bez konflikta između Crkve i komune. Prvo, socijalna topografija Trogira pokazala je promjenjiv položaj Crkve. U drugoj polovici 13. stoljeća komuna je počela transformirati glavni trg grada, kojim su do tog vremena dominirale crkvene građevine. Komuna je 1272. demolirala crkvu sv. Stjepana kako bi imala mjesta za novu komunalnu palaču. Nova lođa sagrađena je na mjestu crkve sv. Martina i komunalna vlast unajmila je zgradu samostana sv. Ivana Krstitelja za svoje potrebe.⁹⁷

Gospodarske i društvene promjene 13. stoljeća utjecale su na broj donacija građana Crkvi. Nakon sredine stoljeća teško je pronaći darovnice u kojima su građani dali Crkvi zemlju. Ni (nad)biskupije ni benediktinski samostani nisu u zadnjim desetljećima stoljeća dobili nove donacije zemlje. Lokalna elita investirala je u trgovinu i trgovinu solju, te je posjedovanje zemlje postajalo sve važnije.⁹⁸ Zemlja donirana Crkvi bila bi maknuta iz ekonomske cirkulacije, budući da bi bila trajno darovana s vjerskom namjenom (uz više-manje vremenski neograničene obveze).⁹⁹ Povrh toga, građani Splita i Trogira morali su komuni plaćati poreze za zemljišne čestice koje su se nalazile izvan granica grada.¹⁰⁰ Crkvene su institucije od toga bile izuzete, one su morale samo platiti papinske i biskupske pristojbe.¹⁰¹

Razvoj komuna i novog koncepta komunalnog vlasništva rezultirao je u promjenama u davanju donacija. Prvi znakovi pojavili su se kada je splitska velika skupšti-

⁹³ Rogerije iz Apulije, *Carmen miserabile*, prir. Mirko Sardelić, Zagreb 2010., str. 106.

⁹⁴ *Historia Salonitana*, str. 362.

⁹⁵ Novak, *Povijest Splita*, str. 373.

⁹⁶ Benyovsky, *Trogir*, str. 198.

⁹⁷ Irena Benyovsky, Trogirski trg u razvijenom srednjem vijeku, *Povijesni prilozi*, sv. 16, Zagreb 1997., str. 12-14.

⁹⁸ Joan Dusa, *The Medieval Dalmatian Episcopal Cities: Development and Transformation*, New York 1991., str. 116.

⁹⁹ Ilona F. Silber, Gift-giving in the Great Traditions. The Case of Donations to Monasteries in the Medieval West, *Archives européennes de sociologie*, sv. 36, Cambridge 1995., str. 209-243.

¹⁰⁰ Lujo Margetić, Dioba općinskog zemljišta u nekim srednjovjekovnim dalmatinskim komunama, *Starine*, sv. 56, Zagreb 1975., str. 5-36.

¹⁰¹ Dusa, *Episcopal Cities*, str. 116.

na oko 1160. zabranila darivanje zemlje Crkvi.¹⁰² Nakon sredine 13. stoljeća, sukladno pojačanom komunalnom razvoju, građani jedva da su išta zemlje darovali Crkvi. Nakon iščitavanja izvora pretpostavljam da su lokalne elite prestale davati zemljišne donacije oko četrdesetih godina 13. stoljeća i samo je nekoliko darovnica izdano na kraju stoljeća na teritorijima gdje su komune bile manje razvijene, kao što je to bio slučaj u Senju.¹⁰³ Zaustavljanje daljnjih donacija generiralo je veći prihod komunama i susljedno tome one su počele potiskivati Crkvu iz svjetovne administracije gradova.¹⁰⁴ Nije bilo daljnjih darovnica, a Crkva i komuna su se, štoviše, borile oko crkvenog veleposjeda. Primjerice, sukob između grada i trogirске biskupije počeo je sredinom 13. stoljeća oko zgrada katedrale sv. Lovre. Grad i njegov biskup desetljećima su se borili oko Drida i zemlje sv. Vida, tijekom službe biskupa Treguana i Kolumbana.¹⁰⁵

Promotrimo li vremensku distribuciju kraljevskih darovnica Crkvi, pokazalo se da broj darovnica drastično pada nakon sredine 13. stoljeća. Zadnja kraljevska darovnica izdana je trogirskoj biskupiji 1242., a splitskoj nadbiskupiji pak 1244. godine. Podjeljivanje darovnica Crkvi nakon dvadesetih godina 13. stoljeća postajalo je rjeđe, te niti Andrija II. u zadnjim desetljećima svoje vlasti, niti Bela IV. u prvim godina svoje, nisu izdavali darovnice dalmatinskim biskupijama ili samostanima. Nasuprot tome, kraljevi Andrija II., Bela IV., Stjepan V. i Ladislav IV. bili su velikodušni prema lokalnim svjetovnim elitama i gradovima kroz cijelo stoljeće. Primjerice, kralj Bela IV. dao je zemljišni posjed Marinu Blaževom za njegovu službu 1243., nakon što je boravio u Trogiru tijekom mongolske invazije.¹⁰⁶ Marin je bio član obitelji Andreis, koja je bila jedna među najmoćnijim obiteljima grada.¹⁰⁷ Kralj je 1251. i gradu dao komad zemlje.¹⁰⁸ Kralj Stjepan V. potvrdio je očevu darovnicu Marinu,¹⁰⁹ a njegov sin Ladislav IV. izdao je dvije darovnice Trogiru 1278. godine.¹¹⁰

Kako su komunalni razvoj i ekonomske promjene doveli do smanjenja donacija građana Crkvi, kraljevska se politika promijenila na identičan način. Važnost i vrijednost zemljovlasništva iznikla iz ekonomskih promjena tog razdoblja, uzrokovala je konflikt između Crkve i komune. Građani nisu više davali zemlju crkvenim institucijama i imali su sukobe oko vlasništva nad određenim teritorijima. Nadalje, svjetovna i crkvena vlast su se odvojile, a Crkva je izgubila utjecaj na administraciju gradova do kraja 13. stoljeća. Nakon što je Crkva počela gubiti svoj utjecaj u gradovima, kraljevi su počeli ciljati na osiguravanje lojalnosti svjetovne elite i komunalnih

¹⁰² CD 2, str. 93.

¹⁰³ CD 7, str. 81, 187, i dalje.

¹⁰⁴ Novak, *Povijest Splita*, str. 373.

¹⁰⁵ Benyovsky, *Trogir*, str. 200-203.

¹⁰⁶ AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 89-90

¹⁰⁷ Mladen Andreis, *Trogirski patricijat u srednjem vijeku*, Zagreb 2002., str. 202.

¹⁰⁸ AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 92-93.

¹⁰⁹ AHAZU, Lucius XX-12/12, fol. 51-54.

¹¹⁰ AHAZU, Lucius XX-12/12, fol. 85-86; 86-88.

ustanova darovnicama. U slučaju Nina, društveni razvoj grada razlikovao se od primjera Trogira, Splita ili Zadra. Formiranje komune započelo je kasnije u gradovima koji su pripadali teritoriju pod izravnom vlašću prijašnje hrvatske dinastije, kao što su to bili Nin ili Šibenik.¹¹¹ Komunalni je razvoj bio sporiji, i utjecaj je Crkve bio snažan i nakon sredine 13. stoljeća, stoga su Arpadovići u njima nastavili politiku koju su njihovi prethodnici prakticirali u adekvatnim trenucima društvenog razvoja Trogira i Splita.

Zaključak

Analiza vremenske i teritorijalne distribucije kraljevskih darovnica Crkvi pokazala je da su one izdavane od samih početaka vlasti Arpadovića u Dalmaciji. Nakon sredine 13. stoljeća broj se darovnica drastično smanjio. Broj darovnica bio je najveći u trenucima kada su kraljevi ili hercezi bili osobno prisutni u Dalmaciji, kada su dalmatinske gradove posjećivali zbog vojnih razloga ili u redovitim posjetima. Broj darovnica se isto povećao i kada je Andrija, kasniji kralj Andrija II., postao hercegom Hrvatske i Dalmacije te se borio s kraljem Emerikom. Nakon mongolske invazije, kraljevi i hercezi samo su ponekad darovali zemlje Crkvi.

Kraljevi i hercezi koristili su darovnice Crkvi kako bi zadobili njezinu i podršku gradova. Ove promatrane darovnice svjedoče da su darovnice izdavali onim crkvenim centrima koji su bili na vrhu hijerarhije i/ili političkog utjecaja i položaja. Split je bio središte Crkve u sjevernoj i središnjoj Dalmaciji. Zadar je bio političko središte tog područja i isto je postao nadbiskupija. Trogir je bio politički važno središte za kraljeve, dok je važnost Nina ojačala nakon 1244., kada je Venecija nakon neuspjelog pokušaja njegovog preuzimanja ponovno zadobila Zadar. Samostani su također imali velik utjecaj na svoje gradove, budući da iza njih nije stajala samo prethodna dinastija, već i lokalne urbane elite. Zamjećuje se i da je kraljevska politika u podjeljivanju darovnica iskazivala simbolični kontinuitet s hrvatskom kraljevskom dinastijom. Kraljevi i hercezi dijelili su darovnice onim samostanima koji su uživali naklonost dinastije Trpimirovića.

Neven Budak je pokazao da je dinastija Trpimirovića darovnice Crkvi koristila kako bi uspostavila političke odnose s dalmatinskim gradovima.¹¹² Arpadovići su koristili svoje darovnice u istu svrhu. Podržavali su najvažnije gradove i pokazali svoju naklonost prema najutjecajnijim samostanima. Kraljevi i hercezi koristili su darovnice kako bi zadobili podršku Crkve tijekom unutarnjih i vanjskih prijetnji. Uloga Crkve u dalmatinskim je gradovima bila snažna u promatranom razdoblju i vladari su željeli utjecati na nju dijeleći joj darovnice i utječući na izbor prela-

---

¹¹¹ Ludwig Steindorff, *Stari svijet i nova doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana, Starohrvatska prosvjeta*, sv. 16, Split 1986., str. 149-150.

¹¹² Neven Budak, *Foundations and Donations as a Link between Croatia and the Dalmatian Cities in the Early Middle Ages (9th-11th c.)*, *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas*, sv. 55, Erfurt 2007., str. 489.

ta. Darovnice su imale i simboličnu ulogu. Kada bi kraljevi i hercezi posjetili Dalmaciju, podjela darovnica bila je dio kraljevskih rituala. Kraljevski posjeti bili su vizualni dokazi njihove vlasti na tom području. Bili su okruženi biskupima i svjetovnom elitom dalmatinskih gradova, dok je veliki broj ugarskih velikaša i prelata bio u njihovoj pratnji. Ti posjeti i ulasci pružali su priliku za povezivanje teritorija pod njihovom vlašću i njihove elite. Kada su vladari pokazivali darežljivost tijekom svoje osobne pristunosti, nisu time samo radili geste prema gradovima, već su izražavali i svoju moć nad njima. Te darovnice ocrtavale su odnos nadređenosti i podređenosti između davatelja i primatelja darovnice. Darovnice su modelirale društvene i političke odnose; darežljivost je mogla zaraditi poštovanje za davatelja. Primatelj je morao biti poslušan i dati nešto za uzvrat: lojalnost i podršku.

Broj darovnica počeo se smanjivati oko tridesetih godina 13. stoljeća, a do sredine stoljeća one su gotovo nestale. Razlog toj promjeni bio je da su se kraljevi i hercezi prilagodili društvenim i ekonomskim promjenama u gradovima. Arpadovići su izdavali darovnice Crkvi kako bi zadobili njezinu podršku u gradovima. Kada su se svjetovna i crkvena vlast počele odvajati i kada je Crkva izgubila svoj prethodni utjecaj, vladari su morali promijeniti svoju politiku. Budući da su ekonomske promjene dovele do povećanja vrijednosti zemlje, komune su počele zabranjivati darovanja zemlje Crkvi, jer su takve zemlje tim činom bile izdvojene iz ekonomske cirkulacije kao vječni darovi i teritoriji izuzeti od poreza. Kraljevi su se okrenuli svjetovnoj eliti Dalmacije i davali su darovnice gradovima kako bi održavali njihovu lojalnost i poslušnost prema kraljevskom dvoru. Politička korist koju su kraljevi stjecali darovnicama može objasniti promjene u njihovoj vremenskoj distribuciji tijekom promatranog razdoblja. Broj darovnica koje se direktno tiču Crkve smanjio se u trenutku kada je kraljevski dvor morao osigurati utjecaj kroz urbane sekularne elite, a Crkva je izgubila svoj prethodno prevladavajući utjecaj na grad. Vladari su obično provodili relativno kratko vrijeme u Dalmaciji te stoga nisu mogli utjecati na društvene promjene u gradu, ali su morali prilagoditi svoju politiku društvu dalmatinskih gradova, koje je tim promjenama nastalo.

Arpadovići su prilagodili svoju politiku društvenim, kulturnim i ekonomskim promjenama u Dalmaciji. Pokušavali su zadobiti lojalnost Crkve dajući joj darovnice i utječući na izbor splitskog nadbiskupa i drugih biskupa, kroz koje su mogli utjecati na život u gradovima. Svoju su politiku promijenili kada je to bilo potrebno. Nasuprot tome, druga velika sila tog područja, Venecija, imala je drugačiju politiku. Ona je uredila crkvenu organizaciju zadobivenih zemalja pod jurisdikcijom patrijarha Grada. Venecija je također uredila da te (nad)biskupije izabiru prelate iz Venecije. Venecija nije nikada koristila darovnice na način na koji su to činili Arpadovići, nego je njezina crkvena politika primoravala Crkvu i društvo u Dalmaciji da se prilagode u njoj vladajućim crkvenim strukturama.¹¹³

---

¹¹³ Robert Lee Wolff, *Politics in the Latin Patriarchate of Constantinople (1204-1261)*, *Dumbarton Oaks Papers*, sv. 8, Washington 1954., str. 234-235.

Prilog. Darovnice kraljeva i hercega crkvi u Dalmaciji u doba Arpadovića

Godina	Davatelj darovnice	Primatelj darovnice	Radnja	Izvor
1102.	Koloman	Samostan sv. Marije, Zadar	Potvrda privilegija	CD 2, str. 9
1105.	Koloman	Samostan sv. Marije, Zadar	Potvrda privilegija	CD 2, str. 15
1105.	Koloman	Trogirska biskupija	Potvrda privilegija	Farlati, <i>Illyricum sacrum</i> 4, str. 314
1105.	Koloman	Samostan sv. Marije, Zadar	Donacija zvonika	Marković, Dva natpisa, str. 101
1105.-1116. ¹¹⁴	Koloman	Splitska nadbiskupija	Donacija crkve sv. Marije u Solinu	CD 2, str. 47
1124.-1125. ¹¹⁵	Stjepan II.	Splitska nadbiskupija	Potvrda crkve sv. Marije u Solinu	CD 2, str. 47
1138.	Bela II.	Splitska nadbiskupija	Potvrda crkve sv. Marije u Solinu	CD 2, str. 47
1143.	Geza II.	Splitska nadbiskupija	Potvrda crkve sv. Marije u Solinu	CD 2, str. 54
1158.	Geza II.	Splitska nadbiskupija	Donacije crkava sv. Bartolomeja, sv. Stjepana i sv. Mojsija	CD 2, str. 87
1161.	Geza II.	Splitska nadbiskupija	Donacija zemlje kod Solina	AHAZU, Lucius XX-12/14, fol. 40
1163.	Stjepan III.	Splitska nadbiskupija	Potvrda darovnice iz 1161.	AHAZU, Lucius XX-12/14, fol. 40
1163.	Stjepan III.	Splitska nadbiskupija	Potvrda privilegija	CD 2, str. 97
1166.	Stjepan III.	Samostan sv. Ivana, Biograd (Pašman)	Potvrda privilegija	CD 2, str. 106
1188.	Bela III.	Samostan sv. Ivana, Biograd (Pašman)	Potvrda privilegija	CD 2, str. 225
1198.	herceg Andrija	Splitska nadbiskupija	Potvrda privilegija	CD 2, str. 309
1198.	Emerik	Zadarska nadbiskupija	Potvrda privilegija	CD 2, str. 310
1198.	Emerik	Splitska nadbiskupija	Potvrda privilegija	CD 2, str. 309-310

¹¹⁴ Ova darovnica nije datirana i poznata je iz potvrđnice Bele II. Koloman je najvjerojatnije posjećivao Dalmaciju svake treće godine, kao što je zasigurno učinio 1102., 1105., 1108. i 1111. godine. Njegove su darovnice izdane tada, pa se može reći da je nedatiranu darovnicu zasigurno izdao u godinama nakon zadobivanja Splita 1105. godine.

¹¹⁵ Ova darovnica nije datirana i poznata je iz potvrđnice Bele II. Stjepan II. (1116.-1131.) je izgubio svoje dalmatinske teritorije u korist Venecije 1116. godine. Kasnije, oko 1124.-1125., osigurao je svoju vlast nad područjem, ali je ubrzo Venecija povratila teritorije i držala ih do 1136. godine. Smatram da je nedatirana darovnica mogla biti izdana prije prvog mletačkog zadobivanja grada, ili vjerojatnije, oko 1124.-1125., kada su ugarski vladari zadobili Split. Kasniji primjeri isto pokazuju da su ugarski vladari potvrđivali privilegije crkvi nakon zadobivanja teritorija u Dalmaciji. Činjenica da je samo nekoliko mjeseci proteklo između smrti kralja Kolomana u veljači 1116. i mletačkog uspjeha u svibnju 1116., isto osnažuje ideju kasnijeg izdanja. Štoviše, sigurno je da je Stjepan II. potvrđio privilegije Splitu 1124. godine.

Godina	Davatelj darovnice	Primatelj darovnice	Radnja	Izvor
1198.	herceg Andrija	Splitska nadbiskupija	Potvrda crkava sv. Stjepan i sv. Mojsija	CD 2, str. 308
1198.	herceg Andrija	Samostan sv. Ivana, Biograd (Pašman)	Potvrda privilegija	CD 2, str. 293
1200.-1204. ¹¹⁶	Emerik	Splitska nadbiskupija	Donacija mlinova na rijeci Jadro	<i>Historia Salonitana</i> , str. 140
1200.	Emerik	Samostan sv. Ivana, Biograd (Pašman)	Potvrda privilegija	CD 2, str. 358
1200.	herceg Andrija	Samostan sv. Krševana, Zadar	Donacija Duba	CD 2, str. 357
1200.	herceg Andrija	Trogirska biskupija	Potvrda crkve sv. Vida	AHAZU, Lucius XX-12/14, fol. 27-28
prije prosinca 1202.	herceg Andrija	Splitska nadbiskupija	Donacija Bijaća i Gradca	CD 3, str. 16
prije prosinca 1202. ¹¹⁷	Emerik	Splitska nadbiskupija	Donacija Bijaća i Gradca	CD 3, str. 16
1205.-1210.	Andrija II.	Trogirska biskupija	Potvrda crkve sv. Vida ¹¹⁸	AHAZU, Lucius XX-12/11, fol. 28-29.
1207.	Andrija II.	Splitska nadbiskupija	Potvrda privilegija	CD 3, str. 70
1210.	Andrija II.	Samostan sv. Ivana, Biograd (Pašman)	Potvrda privilegija	CD 3, str. 99
1217.	Andrija II.	Splitska nadbiskupija	Donacija neke zemlje u Solinu	CD 3, str. 160
1217.	Andrija II.	Trogirska biskupija	Potvrda Bijaća	AHAZU, Lucius XX-12/13, fol. 29
1226.	herceg Koloman	Trogirska biskupija	Donacija Drida	CD 3, str. 258
1227.	Andrija II.	Trogirska biskupija	Potvrda darovnice hercega Kolomana	CD 3, str. 278
1242.	Bela IV.	Trogirska biskupija	Potvrda Drida	CD 4, str. 153
1242.	Bela IV.	Samostan sv. Krševana, Zadar	Potvrda privilegija	CD 4, str. 163
1244.	Bela IV.	Splitska nadbiskupija	Donacija Cetinskog kneštva	CD 4, str. 243
1266.	ban Roland	Ninska biskupija	Donacija Četiglavca	CD 5, str. 636
1272.	Stjepan V.	Ninska biskupija	Donacija županije Lika	CD 5, str. 637
1272.	Stjepan V.	Ninska biskupija	Potvrda darovnice bana Rolanda	CD 5, str. 637
1285.	Ladislav IV.	Samostan sv. Marije, Zadar	Donacije neke zemlje u Hrvatskoj	CD 6, str. 533

¹¹⁶ Prema Tomi Arhidakonu, ovu je darovnicu izdao kralj jer ga je to zamolio njegov nekadašnji tutor nadbiskup Bernard. Bernard je postao splitskim nadbiskupom oko 1200. godine.

¹¹⁷ I Emerikov i Andrijin privilegij su izgubljeni; poznati su jedino iz potvrđnice pape Inocenta III. iz prosinca 1202. godine.

¹¹⁸ Možda je Andrija II. potvrdio privilegije koje je izdao kao herceg, ali je isto tako moguće da se kasniji spomen te darovnice odnosi na poznatu darovnicu iz 1200. godine.

Judit Gál

Hungarian Horizons in the History of the Church in Dalmatia. The Analysis of Royal Donations to the Church

Summary

This work provides an overview of the complex role of the Hungarian royal grants to the Church in Dalmatia in the twelfth and thirteenth centuries, during the rule of the Árpád dynasty. The first part of the analysis focuses on the temporal and territorial characteristics of the grants, with special regard to the newly granted lands. The following part examines the places where the royal donations were issued, in order to obtain a broader picture of their usage in the royal court. The last part of the investigation focuses on the recipients of the royal grants, and here the author also analyses the opportunities that the reception of the grants offered to the cities in Dalmatia. Finally, the paper focuses on the question of how the urban development influenced the issuing of the royal grants to the Church and how the royal court accommodated itself to social changes in the coastal lands.

The temporal and territorial analysis of the grants shows that royal grants to the Church were issued from the very beginning of Hungarian rule in Dalmatia. After the mid-thirteenth century, the number of grants decreased drastically. The number of the grants was the highest when kings or dukes were personally present in Dalmatia, when they visited the region for military reasons or made their regular tours. After the Mongol invasion, the kings and dukes of Hungary donated only a few lands to the Church. The grants attest that the kings and dukes supported the most important cities and showed their favour towards the influential monasteries of the region. They used grants to win the support of the Church both during internal struggles and in the event of external threats. It can also be seen that the royal policy of grant-giving had a symbolic continuity with the previous Croatian royal dynasty: the kings and dukes gave grants to those monasteries which had enjoyed the favour of the Tripimirović dynasty. When the kings and dukes visited Dalmatia, giving grants was part of the royal custom. It provided the rulers with the opportunity to establish a connection with the governed territories and their elites. While the rulers showed their generosity, the grants also marked a dominant-submissive relationship between the issuer and the receiver of the grants, in that manner shaping social and political relationships. The number of grants started decreasing around the 1230s, and by the second half of the thirteenth century they had almost disappeared. The reason for this change was that the kings and dukes accommodated themselves to the urban development of Dalmatia. Once the Church had lost its previous influence, the rulers had to change their policy. Previously they had been accustomed to making use of ecclesiastical influence in the cities. Since economic changes led to an increase in the value of lands, the communes started forbidding the donation of lands to the Church, as such lands were in that way removed from economic circulation. The kings turned to the secular elite of Dalmatia, and started to focus on grants to the cities, in order to maintain their loyalty and obedience towards the royal court.

Keywords: royal grants, the Árpád dynasty, Dalmatian cities, Church, the twelfth and the thirteenth centuries